

Stare karte Đakovštine

Vilim Matić

Državni arhiv u Osijeku, Osijek

Ovim se radom želi posebno istaknuti značaj zemljišnih karata kao povijesnog izvora i uputiti moguće istraživače na vrlo mali broj sačuvanih zemljišnih karata s područja Đakovštine. Doneseni su podaci o broju, izgledu i sadržaju zemljišnih karata iz zbirke Zemljišnih karata Državnog arhiva u Osijeku.

Zemljišne karte kao povijesni izvor

Zemljišne karte predstavljaju prvorazredni povijesni izvor zbog obilja podataka koje u sebi sadrže. Svojim linijama i bojama karte poput pravih dragulja otkrivaju prošlost pojedinih područja. Pažljivim istraživanjem zemljišnih karata moguće je sagledati cjelovitu sliku prikazanog područja u određenom vremenskom razdoblju.

Svakom strpljivom i upornom istraživaču karte će otkriti nekadašnji izgled i veličinu naselja, oranica, šuma, livada, vinograda i vodotokova. Iz karata lako razabiremo izgradnju cesta, mostova, željeznica i kanala. Po-

sebeno su zanimljive karte koje prikazuju uređenje tokova rijeka i potoka. Mnoge katastarske općine i danas su zadržale granice koje su imale prije regulacije vodotokova.

Na kartama možemo pratiti uređenje zemljišta, sječu šuma, pretvaranje pašnjaka u oranice, podizanje i izgled vinograda i voćnjaka, dogradnju i širenje naselja, te mnoštvo drugih podataka. Vrlo lako uočavamo zabilježene nazive mjesta, pogotovo nazive rudina koji su ponegdje već sasvim zaboravljeni.

Često su na kartama zabilježena osobna imena i položaj ljudi koji su kartu izradili, dopunili ili svojim potpisom potvrdili vjerodostojnost ucrtanog podatka. Ponekad na kartama nalazimo i velik broj imena vlasnika pojedinih čestica. Ucertane čestice pokazuju nam razvoj vlasničkih odnosa, veličine posjeda te njihovo cijepanje ili spajanje. Starije zemljišne karte donose i opise biljaka koje su se uzgajale ili su rasle na pojedinim područjima.

Dok nam većina povijesnih izvora već kod prvog čitanja ili pregleda pokazuje jasnim i uočljivim sve podatke, analiza zemljišne karte traži strpljenje i dulje istraživanje. Koliko god se puta vraćali zemljišnoj karti i iznova je istraživali, ona će gotovo uvijek otkriti poneki novi podatak.

Posebnu vrijednost predstavljaju starije zemljišne karte, zbog vremena kada su nastale i zbog načina izrade. Njihova unikatnost te precizan i točan način izrade pokazuju vrhunsku vještinu i majstorstvo crtača. Savršen crtež i skladna kompozicija boja često pretvaraju zemljišnu kartu u pravo malo umjetničko djelo. Unikatne zemljišne karte uglavnom su upotpunjene lijepim i maštovitim prikazima kartuša, kompasa, ornamentike (najčešće biljne), ružom vjetrova, prizorima iz svakodnevnog života, rada geometara i slično.

Crtane i bojane unikatne zemljišne karte izrađivane su uglavnom do sredine XIX. stoljeća za potrebe vlastelinstva. Ukidanjem feudalnih odnosa 1848. godine nametnula se potreba prve katastarske izmjere. Uvođenje katastarskog sustava u Habsburškoj Monarhiji započeo je car Karlo VI., a dovršio car Franjo Josip. Obiman posao izmjere započeo je 1850. godine, a dovršen 1859./1860. godine. Potanke izmjere dovršene su i katastarske karte

izrađene nekoliko godina kasnije.¹ Karte su dopunjene reambulacijom na prijelazu iz XIX. u XX. stoljeće.

Najpreciznije karte rađene su za potrebe vojske. Posebno su ovjerovljene karte koje su se odnosile na razmjere zemljišta temeljem sudskih odluka.

Kada su u Hrvatskoj 1848. godine ukinuti feudalni odnosi, prestali su vrijediti i urbari koji su do tada uređivali odnose između vlastele i kmetova. Carski patent koji su slijedili, 1853. godine i 1857. godine, nastojali su odrediti i propisati razmjeru zajedničkih posjeda između nekadašnjih vlastelina i njihovih bivših podanika. Utemeljeni su ujedno i urbarski sudovi za rješavanje nastalih sporova. Iz opisa na planovima vidljivo je kako su neke sporove riješili kotarski sudovi, ali da su pojedini sporovi rješavani i na Banskom stolu. Podaci upisani na planove, kojima se utvrđuje točnost i autentičnost ucrtaka, te sprovođenje pravosudne odluke, daju dokumentima dodatnu vrijednost prvorazrednog povijesnog izvora.

Time osim ucrtanih pašnjaka, šuma, cesta, oranica, vinograda, vodotokova, izgleda naselja, naziva rudina i imena crtača, imamo zabilježena i imena osoba koje su izvršitelji i nadziratelji u sprovođenju sudskih odluka.

Strogo su nadzirani i ovjeravani ucrtci terenskih katastarskih karata, čija je ucrtana osnova služila za razrez poreza.

Kod istraživanja zemljišnih karata sve je jasno i vidljivo, samo treba pažljivo promatrati i imati na pameti mjere koje su davane u hvatima a ne u metrima. Za bečki hvat ili klafter, kasnije modificiran hrvatski hvat, treba znati da je iznosio približno 1,9 ili preciznije 1,896 metara.² Metrična mjera za područje Hrvatske uvedena je u uporabu zakonom iz 1874. godine.³

Zbog svih navedenih karakteristika zemljišne karte zanimljive su ne samo povjesničarima i geografima, već i demografima, lingvistima, biolo-

1 J. S. Kocian: »Zakoni i propisi o izravnih porezih«, Zagreb, 1888. str. 4 M. Smrekar: »Priručnik za političku upravnu službu u kraljevinah Hrvatskoj i Slavoniji«, knjiga druga, Zagreb, 1900. str. 692.

2 T. Mušnjak: »Mjerila na starim zemljopisnim kartama« Arhivski vjesnik 25, Zagreb, 1982.

3 M. Smrekar: »Priručnik...«, knjiga peta, Zagreb, 1905. str. 421.

zima, povjesničarima umjetnosti, topografima te mnogim znanstvenicima i stručnjacima raznih profesija.

Zemljišne karte područja Đakova iz zbirke Zemljišnih karta Državnog arhiva u Osijeku

Državni arhiv u Osijeku posjeduje zbirku starih zemljišnih karata unutar koje se nalazi i mapa zemljišnih karata s područja Đakova. Karte su zasaada samo inventarno popisane i zbog toga označene privremenom signaturom. Oblikovanjem zbirke naznačit će se i konačna signatura svake pojedine karte.

Za vrijeme ratnih razaranja, od 1991. godine do konca 1996. godine, karte su zbog svog značaja bile privremeno preseljene u sigurnije sjeverozapadne krajeve Hrvatske. Nakon povratka u Državni arhiv u Osijeku na kartama su obavljene nužni restauratorski i konzervatorski zahvati, te su time privremeno sanirana oštećenja. Karte su djelomično očišćene i oblijepljene japanskim papirom u dijelovima koji su značajnije oštećeni. Na taj način restaurirane karte složene su u mapu pod nazivom »Đakovo«. Unutrašnja obrada svake pojedine karte obaviti će se prigodom pripreme za zaštitno mikrofilmiranje.

Prigodom opisa zemljišnih karata u pravilu se navodi sedam osnovnih elemenata radi što potpunije informacije korisnicima. Opis karte dopunjen je bilješkom iz koje se može saznati dopunska informacija o izvoru podataka, kao i podatak o provedenoj zaštiti izvornog dokumenta. Ukoliko neki od elemenata opisa nije poznat, označen je »?«.

Prema slobodnoj prosudbi dozvoljeno je upisivati samo dva elementa opisa:

- naslov karte; prema prikazu na samoj karti
- godinu nastanka karte; okvirno, ako znamo kada je potpisani autor djelovao na određenom području.

Ostali nezabilježeni podaci se ne pretpostavljaju niti unose u opis jer bi samo mogli izazivati zabunu kod korisnika izvora.

Elementi opisa zemljišne karte su sljedeći:

Naslov

Originalni naslov

Autor

Godina

Mjerilo

Tehnika, kolorit, veličina

Signatura

*Bilješka*⁴

Obvezno se uz svaku kartu navodi signatura. Signatura nam pokazuje naziv institucije u kojoj se karta nalazi; naziv ili broj fonda (zbirke), skupinu i mjesto gdje je karta odložena unutar skupine.

I. DRENJE

Nacrt O izlučenju pašnika i odciepljenju šume za općinu Drenje

Danilo Draganić, djel. mjernik

1878. godine

1 = 100

Rukopis, koloriran, 90x61 cm

Državni arhiv u Osijeku (DAO), Zbirka zemljišnih karata (ZZK), mapa »Đakovo«/1.

Karta prikazuje naselja Drenje i Slatinik, te rudine: Gaj, Borje, Budiševce, Mandićevac, Brdo i Sela. Uz kartu je izrađen iscrpan Izkaz o izlučenju pašnika i odciepljenju šume prema pojedinim katastarskim česticama. Izrađena karta je zvanično ovjerena potpisima službenih osoba.

4 SHARD: »Priručnik iz arhivistike«, Zagreb, 1977., str. 152.-155.

II. ĐURĐANCI

Selo Gjurgjance Vlastelinstva Djakovačkog u Županiji Virovitičkoj

Aleksander Lužinski, mjernik

1870. godine

1 = 100

Rukopis, koloriran, 62x120 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/2

Karta prikazuje cjelokupnu katastarsku općinu Đurđanci s precizno ucrtanim površinama i označenim katastarskim česticama. Zabilježeni su nazivi svih rudina, a naročito precizno je ucrtano samo naselje s upisanim brojevima čestica i brojevima kuća. Karta je zvanično ovjerena.

III. FORKUŠEVCI

Nacrt razdieljenog pašnjaka Obćine Forkuševce

?

1885. godine

1 = 40

Rukopis, koloriran, 60x60 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/3.

Karta prikazuje rudine Lug, Carevu livadu i Grabinu s ucrtanim i upisanim katastarskim česticama.

IV. FORKUŠEVCI

Diobena osnova razdieljenog pašnjaka urbarske obćine Forkuševci

Polak, gradj. mjernik

1896. godine

1 = 40

Rukopis, djelomično koloriran, 61x90 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/4

Karta prikazuje pašnjake na rudinama Livade i Grabina. Ucrtane i označene sve katastarske čestice. Karta je dijelom oštećena i restaurirana.

V. KEŠINCI

Kešince

?

1871. godine

1 = 100

Rukopis koloriran, 138x76 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/5

Karta prikazuje cijelu katastarsku općinu Kešinci. Upisani su nazivi svih rudina, ucrtane su i upisane katastarske čestice. Pregledno je ucrtano naselje s navedenim katastarskim česticama i brojevima kuća. Karta je zvanično ovjerena. U jednom dijelu karta je podosta uništena, te je bio nužan restauratorski zahvat.

VI. PIŠKOREVCI - LAPOVCI

Nacrt O odciepljenju šume za općinu Piškorevce u hataru općine Lapovce

nahodeće se

Danilo Draganić, djel. mjernik

1891. godine (?)

1 = 100

Rukopis, koloriran, 39x60 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/6

Karta prikazuje rudinu Heljak i okolne rudine. Službeno je ovjerena s jasno ucrtanom podjelom šume. U jednom dijelu karta je uništena, te je bio nužan restauratorski zahvat.

VII. PUNITOVCI

Nacrt odciepljene paše i odlučenje šume općini Punitovci

Aleksander Lužinski, poslujući miernik

1871. godine

1 = 100

Rukopis, koloriran, 61x77 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/7

Karta prikazuje naselje Punitovci s većim brojem rudina unutar katastarske općine. Karta je zvanično ovjerena i gotovo u cijelosti sačuvana.

VIII. TOMAŠANCI

Nacrt o razlučenju paše i šume za općinu Tomašance

Danilo Draganić, djel. mjernik

1879. godine (?)

1 = 100 Rukopis, koloriran, 65x82 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/8

Karta prikazuje naselje Tomašanci s ucrtanim okolnim rudinama. Sadrži i Izkaz o razlučenju pašnjaka i šume. Zvanično je ovjerena.

IX. TOMAŠANCI

Mappe der geitheiten Hutweide in Tomašance

Settinio Guerrathof, k. geometar

1882. godine

1 = 40

Rukopis, koloriran, 138x85 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/9

Karta prikazuje pašnjake na rudinama: Dubrava, Katača, Svrakovnjak, Branjevina i Groblje, te njihovu individualnu podjelu. Nevedene su pojedine katastarske čestice i upisani nazivi vlasnika. Karta je zvanično ovjerena.

X. TOMAŠANCI

Diobena osnova razdieljenoga pašnjaka urbarske općine Tomašanci

G. Polak, gradj. mjernik

1896. godine

1 = 40

Rukopis, dijelom koloriran, 92x63 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/10

Karta prikazuje rudine: Dubrave, Katače, Krčevine i Groblje s ucrtanim i upisanim katastarskim česticama.

XI. VUČEVCI

Nacrt O razlučenju paše i odciepljenju šume za općinu Vučevce

Danilo Draganić, djel. mjernik

1880. godine

1 = 100

Rukopis, koloriran, 65x62 cm

DAO, ZZK, mapa »Đakovo«/11

Karta prikazuje katastarsku općinu Vučevci s upisanim nazivima rudina. U karti su upisani iskazi pašnjaka, šuma i ritova. Karta je zvanično ovjerena.

Bilješka:

Iskazano mjerilo 1 = 100 i 1 = 40 navedeno je u odnosu bečkog palca i hvata. Jedan bečki palac iznosi 26 milimetara i na karti prikazuje 40 ili 100 hvati.

THE OLD MAPS OF ĐAKOVO-AREA

Summary

This article stresses the meaning of geographical maps as a source of historical facts. It also gives potential researchers information about the few preserved maps of the area. The authors informs us about number, form, and contents of the maps kept in the Public Records Office in Osijek.

